

Prije svakog razgovora o kulturi dužni smo postaviti pitanje: A što kultura zaista jest? i, što je ona nama samima i brojnim poslenicima koji sudjeluju u njenoj uzdignutosti nad puko obavljanje, vršenje, funkcioniranje? Kako ona, konačno, postaje „uklopljenom djelatnošću“ u našim toliko površno uposlenim rukama?

Povijest njena današnjeg značenja ne seže daleko. Ona započinje u kasnom prosvjetiteljstvu, nakon što bijahu obavljene brojne predradnje: historičke, arheološke, spoznajnoteoretiske; Winckelmann, Schliemann, Burckhardt, Herder (slijedeći Vika), Schopenhauer, Champollion i drugi, napuštajući već klacizirani *esprit* i videći je jedinim što je kao *trag ljudske djelatnosti* još preostalo od starih civilizacija, pripremiše njena današnja značenja; od biologističkih do psihologističkih, od pragmatičkih do spiritualističkih, od religioznih do političkih.

Pa ipak, nije nam nakana naredati metode, ciljeve i zadatke kulturologije, još manje iz nje izvući čvrste principe, iako bi u našoj kulturnoj situaciji možda i to bilo spasonosno, radi pouke onima koji o praktičkim zahtjevima nakon kulturoloških istraživanja neće ni da čuju. Nije nam to nakana, jer znanost i sama mora biti podvrgnuta mišljenju svoga temelja. Zato „kultura“ kao skup znanstvenih, umjetničkih i zabavnih tvorevina, kao prosvjeta ili historija, kao „kultura narodu“ i „elitna kultura“ za nas postaje autentičnim problemom tek ako sferu njene fenomenalnosti suprotstavimo njenoj idealnoj sferi, kako bi njena duhovna dimenzija postala polazištem s kojega je o kulturi jedino moguće i govoriti.

Nemoguće je, prihvatimo li u mišljenju relaciju znak-model (u konkretnom slučaju, relaciju: riječ „kultura“ — duhovni supstrat svakog vremena pa i našega), nemoguće je, dakle, o društvenoj činjenici govoriti na isti način kao i o činjenici materijalnoj. Nemoguće je relaciju između pojma i objekta duhovne realnosti čak i pripodobiti relaciji između pojma i objekta najpraktičnije zbilje. Nemoguće je o kulturi govoriti kao o objektu, na primjer, fizike. Kultura jest duhovna djelatnost i njemu su zahtjevi na govor i na štovanje prvi i posljednji i jedino apsolutno smisleni u nizu zahtjeva što ih čovjek sebi može postaviti. Upravo zato kultura i jest u središtu njegova životnog interesa, od prava do umjetnosti. „*Primum vivere deinde philosophari*“ ne znači to da najprije valja jesti a onda, eventualno, misliti, već to da jesti spada u instinktivni krug svakodnevnih ljudskih bavljenja, krug koji se kao problem uopće ne postavlja jer u njemu ništa nije sporno te se tom nesposnošću i sunovraćuje u ono sporno, nejasno i nadasve opasno: misliti, filozofirati. Upravo ono *deinde*, ono *Yeatsovo And then?*, ono *više*, ono *onkraj*, postajući u svijesti kao zagonetka, može bavljenju bića, a ono je zabrinuto ne samo za puko postojanje već i za opstanak, biti iskonska težnja. Ono čuva napor koji, u rasponu od životinje do bića koje govori, čovjeku jedinom i jest primjeren, inače bi s čovjekovom vječnom zagonetkom, sa zagonetkom njegove smrti uostalom, bilo uistinu lako već odavno izaći na kraj, kao što svaka površnost s tom zagonetkom na kraj uistinu lako i izlazi. Ono čuva napor da se misli *ono sve* u isto vrijeme *dok se živi ono ništa*, zbog čega misaono biće nikada nije moglo, niti to može, zaboraviti pitanje o sebi samome i o vlastitim izgledima na izvjesnost.

Sama riječ „kultura“ oduvijek je čuvala put te ne-zaboravljivosti, ako isprva i jest bila primjerena samo svijetu rada, ako je ona u modificiranim oblicima toga svijeta, radu primjerena i danas „Cultura“, prema Žepiću, jest: obrađivanje, teženje; gospodarstvo; obrazovanje, naobražavanje; štovanje. To obrađivanje, to teženje, to štovanje, međutim, koje u sferu svoga radnog procesa — negativiteta samog; dokidanja nepokretnosti ili šutnje stvari — posve uvlači čovjeka u svim njegovim biološkim i umnim funkcijama, jest osnovni poticaj koji povijesti pomaže da se zbiva, sve do onoga časa, kada se, za čovjeka, za samosvijest, zbude najveća njegova zrelost u kojoj on počinje ginuti, realizirajući za sebe onoliko povijesnih mogućnosti koliko mu je

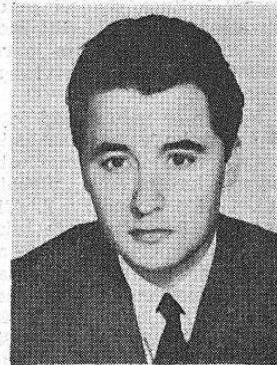
to, na stupnju radnog procesa kojega sam stvara i u koji je posve uronjen, realnošću dopušteno. No jedina posljedica ovog procesa jest slijepa ulica u kojoj čovjek čami i tamnuje; iz nje nema izlaza, i pravi realni izgled njegove prekinute sudbine jest gušenje u njoj, jer mu nije moguće izbjeći imanencije zarobljenosti, što ih svijet rada u sebi nosi.

Može li on učiniti još jedan pokret ruke namijenjen ništenju ove začahurenosti ili ne može, stvar je moralnog uvjerenja, no i u jednom i u drugom slučaju kulturno pitanje

Posredništvo, dakle, između *vivere* i *philosophari*, ono njihovo *deinde*, preuzele su na sebe snage, koje su iz biološke sfere povijeću istrgnute ali se u kulturnoj nisu snašle. A budući da su za sebe prigrabile i glas tumača, glas usmjeravatelja i odlučivača, to su bilo kakve mogućnosti novog pomirenja pukog civilizacijskoga i apstraktnog kulturnog (sad već) faktora, na žalost, nemoguće. Na jednoj je strani žuta literatura, zabavna glazba, izbori ljepotica, izleti, kartašnice, klubovi, spletke oko profesionalnog nogome-

ŠTO KULTURA ZAISTA JEST

ANTE STAMAĆ

jest presudno, njegovim pozitivnim i negativnim rješenjima biće je neprestano izloženo. Međutim, ovo se pitanje o čovjeku, iz aspekta kulture u njenom izvornom smislu, javlja na terenu njegove svakodnevice u kojoj se to pitanje jedino i autentično postaviti i može kako bi za svakodnevicu uvijek čuvalo napetosti kretanja prema zagrižaju smrti i neodlučnosti da se u njega — „herojskim“ činom — sunovrati s konopom oko vrata.

To pitanje i ta neodluka kao ono najviše što kulturi nakon svega pripada, kako se realizira u nas, u našoj povijesnoj zbilji? Realizira se, uostalom, kao podvojenost na materijalnu kulturu i na kulturu duhovnu, na svijet prljave prakse i svijet maglovite kontemplacije (uhramljenja), na svijet radništva i svijet inteligencije, kojima su, i jednima i drugima, vođe birokrati te se u takvim suprotstavljajima prvima pridaju potvrde o istinitosti a drugima oduzimaju, prvi jesu nešto, drugi jesu ništa. Realizira se kao „zazorna“ ili „nezazorna“ tema nekog romana, kao „društvena“ ili „nedruštvena“ ideja nekog kazališnog komada, kao „društveno potrebna“ ili „društveno nepotrebna“ grupa ljudi koji sudjeluju u nekom znanstvenom ili prosvjetnom ili umjetničkom nastojanju, kao „nužna“, uostalom, ili „nenužna“ faza (krasna fraza) našega cjelovitog „puta“ u ovo ili u ono. To je kultura ovoga društva, ovo društvo, dakle, na taj način shvaća njegovanje i materijalizaciju sveukupnih duhovnih imanencija povijesnog procesa — što kultura zapravo jest. U toj razdvojenosti vlast nad sponom materijalnoga i duhovnoga, čina i misli koja ga vodi, tvrdnje i sumnje, stvaranja i rastvaranja preuzeše posrednici, nazivali se oni službenicima mass media, političarima, političkantskim kalkulantima, tehnokratima, birokratima, kulturtregerima, kulturpolitikantima ili bilo kako drugačije. Sinteza ljudske djelatnosti i sama misao o njoj prekinuta je, a time i sva ukupnost pojma kulture, te ova sada može biti videna samo kao neka davna civilizacija ili kao prezentni „sektor društva“, svakako ne najpoželjniji, ako ne uistinu i najnepoželjniji; rijetke mu opomene ponekoga i zabrinu!

ta; na drugoj filozofija i književnost, avangardna umjetnost, teorijska znanost, obrazovanje. Na jednoj strani puko humanitarno; na drugoj distingvirano humanističko. Iz jedne punine projekta idealnog čovjeka, što ju je ovo društvo svojevremeno proklamiralo i ostavilo za daleku budućnost, nestala je jedna velika strast. A bez nje se, da parafraziramo Hegela, ništa na tom svijetu ne događa. Ili kako kaže Ujević: „Ako velike fazonne strasti umru ostat će samo računi, brige, kurioziteti, predviđanja. *Svijet kulture ruši se u svijet civilizacije* (podrtao A. S.)” Jer, u samoj biti kulture jest velika akcija, koja je svojom strašću okrenuta pitanju o opstanku čovjeka, o njegovim autentičnim i neautentičnim mogućnostima. Poslužimo li se ponovo Ujevićevom psihologijski utemeljenom odrednicom, tada imamo na umu njen značaj u njegovom pjesništvu; inače bi mogla biti najbolja busija iza koje se može sakriti suvremeno barbarstvo adolescenta. Taj značaj u Ujevićevu pjesništvu razumijevamo kao strast za drugim obzorom i drugim osjećanjem opstanika, koji se — budući u svijetu — realizira prema četvrtog protegi: vremenu. Kako se račun, brige, predviđanja, kurioziteti mogu odnositi prema vremenu, kada ga oni svode na sebe same? Mogu ga u svijesti samo poništiti, izbrisati sa svoga obzorja, ne htjeti ga živjeti. Povijest je tada himera u ruci onih koji su je skinuli s misaonog neba da bi kao buzdovanom mlatarali po onima koji u njeno ime i u ime njene *universitatis* pitaju o smislu opstanaka.

Racionalna svrha opstanaka, njegova transcendencija, postala je i iracionalnom; racionalna je ostala samo organizacija qua organizacija. Ona, sad svijet tačnog proračuna po kojemu će se postupati s atomiziranim ljudstvom, s čovjekom „usitnjenim do mikroba“ (Mihalčić), po svojoj će prilici svoju čvrstinu još više manifestirati i, ako je vjerovati brojnim predviđanjima, ugušiti svaki poriv i napor koji će snatrati o punom opsegu čovjekova bića i o kulturi koja ga do tog opsega uznosi. Za takvu će organiziranu psihu, sve ovo biti „apstraktno lamentiranje“, za nju će svaka opomena biti ili znak psihičkog poremećaja ili klimavog ideološkog sta-

va (a ne: antiideološkog uopće!), „zvjezdani moral“ postat će „moral osvajača svemira“. Ona zaboravlja da „imati metodu znači ići putem stvari, a put stvari zahtijeva univerzitas“ (E. Bloch). Ona zaboravlja da „misao može prodirjeti u zbilju samo onda ako zbilja teži prema misli“ (Marx). Ona je spokojna u svojoj infantilnoj neuzbudljivosti, u svom jeftinom vic-maheraju, u svom podilaženju dugokosima, u svojoj televizijskoj senzornosti, te se na rijetko nespokojstvo i zebnju malobrojnih koji žele ustuknuti pred prazninom posvemašnje očitosti obazire samo kao Mrožekova crvena ruka, da bi nakon stripiziranja svako pitanje o slobodi, o univerzalnome, odvela na stratište. I — koje li ironije! — tada će se početi baviti i „problemom“ kulture, dvojeći se da li da kulturu shvati kao zabavu ili kao robu za opću rasprodaju. S odnosom je već obračunala — prisvojila ga je, i on više nikome ne smije pripadati.

S čime se računa kad je govor o kulturi? S našim knjigama, kazalištima, znanstvenim ustanovama, obrazovnim ustanovama, dvoranama, knjižnicama, plakatima, galerijama itd. To i prelijepo zvuči. Ali što zapravo jesu: naša kazališta, naše izdavačke kuće, naš kazališni amaterizam, naše znanstvene, poluznanstvene i sveučilišne ustanove, naše knjige, naši prijevodi, naši „Mladi lavovi“ i „Goli i mrtvi“ i Zilahy i Sanjarica, Klub književnika i klub novinara, naši dnevnik, naše seoske knjižnice s po oko tri stotine brošura iz već ni tekuće politike, naše knjižare, naše novine i naši novinari, naša televizija i ljudi oko televizije, naše modne revije i naši izbori ljepotica, naši ideološki razgovori s piscima i mudre opomene, naši baloni od sapunice i naši filmovi, naši umjetnici, naši saloni, naši nepismeni natpisi na ulicama, naši koncerti, naša, publika, naši vokalno-instrumentalni sastavi, naši književni i likovni i sociološki i polufilozofski časopisi, naši pisci i polupisci i pisci koji su prije toga stekli „društvene“ zasluge a poslije nisu ni pisali, naši trajavi oportunisti, naši jeftini primitivizmi koje obilno izvozimo, naše hit- i naše pre-parade, naši mladi dekadenti i senilni klupski šetači, naši kartaši i društva pisaca, naša zabava i naši šlageri, naša propaganda i naša šutnja, naše emisije i naše demisije, naša imenovanja u kulturi i imenovanja protiv kulture,

naše ustanove i naši ustanovljenici, što su oni zapravo, ako nisu jedno totalno udaljenje od svrhe postojanja? U takvom kompleksu shvaćanja i u takvom mentalitetu sredstva javnog saobraćaja postadoše ne puka media, sredstva putem kojih nešto nekome ima biti saopćeno (što?, kako? i kome? — to je već odavno prestalo biti važno!), već su postala ciljem samim, te — nalazeći se u posve sigurnim rukama, očišćena konačno od tog toliko upitnog i pitajućeg i zato morskog duha — po njima možemo vjerovati da je zbilja u kojoj živimo sve dalje od misli kao što joj je misao sve zamagljenija i, rekli bismo konačno i nepovratno posve napuštena sfera pitanja.

Ta media našoj „kulturi“ danas postavlja slijedeće zahtjeve: da se ona „uklopi“ i „uključiti“ u naše društvene tokove, da se „usaglasi“ s ostalim djelatnostima, da „izađe“ iz svoje „začahurenosti“, da „nađe mjesto u našem društvu“ te da „što više ovisi o materijalnoj bazi“ za razliku od njene dosadašnje, bumo rekli, „neovisnosti“, itd. itd. Pervertirana situacija, koju ovakav tretman „kulture“ u samom jeziku ne izriče ništa manje od stvarne i totalne kulturne zaostalosti onih iz čijih usta takav tretman i dopire, jest, dakle, tako se čini, samo stvar „neuklapanja“, „neuključenosti“ kulture, u ove naše „tokove“, koji se, nota bene, ti tokovi, putem svojih za kulturu zaduženih posrednika, za svoje izražavanje služe s otprilike dvije stotine riječi i s par besmislenih frazeta. A ne biste li se vi, drugovi media, malo „uklopili“ ili „uključili“ u kulturu? Ne biste li pročitali koju dobru knjigu, ili se pokušali gombati s odnosom energije, mase i vremena ili malo razmislili o odnosu subjekt — objekt ili o odnosu biće — bitak; ili, ne biste li poslušali neku suvremenu kompoziciju ili pogledali neku pristojnu izložbu, naravno, ne samo pregledali? Ne biste li malo utjecali na onu četvrtinu nepismenih i na onu polovinu polupismenih?, kako bi ovi naučili tih nesretnih trideset slova.

Jer kultura, drugovi diskutanti, nije kobasica suprotstavljena Shakespearu ni Shakespeare suprotstavljen kobasici, nego duhovni horizont čovjeka, neprestano realiziranje duha, u kojemu svatko ima mogućnosti da ugleda svoje vlastito lice i zadobije izgleda na to da ga ponovo stekne.

PRESEDAVAJUĆI (IVAN BANJAI)

Za vreme pauze dobili smo pitanje koje nije potpisano, i ja ću ga sada pročitati: „Molio bih druga Falouta, Dragojevića i Stamaća da odgovore na ovo pitanje: Sta misle o Beloj knjizi Hrvatske kulture? Ovo zbog toga da bih u njihova divna izlaganja mogao da poverujem.“

DRAGOJEVIĆ:

Bijela knjiga došla je kao reakcija na crnu situaciju kulture u Hrvatskoj i mi smo o toj situaciji otprilike svako na svoj način, kako je ko znao, govorili.

Ta knjiga je iz toga izašla, ona je posledica toga o čemu smo govorili, ona nije čak ni izražavala jednoglasnu saglasnost u političkim krugovima u Zagrebu, prema tome ona ne protivuriječi sada onome što smo govorili nego je u divnoj društvenoj slozi s nama.

FALOUT:

Ja bih samo riječ dodao ovom preciznom i konačno duhovitom odgovoru druga Dragojevića, da bi bio eksplicitniji: Ima jedna pametna ideja o toj „Bijeloj knjizi“ a to je ideja da kultura nije sektor. Medutim, čitava knjiga ipak implicira kulturu kao sektor, bez obzira na svoju tobožnju osnovnu ideju.

PRESEDAVAJUĆI:

Čuli ste odgovor druga Falouta i druga Dragojevića.

Ne znam da li drug koji je postavio pitanje veruje diskusiji ove trojice drugova?

Da li je uopšte skup zadovoljan odgovorom?

Ko dalje želi reč?

Ima reč Bošnjak.

Na zahtev Oskara Daviča ne objavljujemo njegovu diskusiju na Stražilovskom susretu.

U ovom broju, takođe, ne objavljujemo ni diskusije Milana Vlajčića i Bože Vukadinovića koji nam do zaključenja časopisa nisu poslali redigovane stenograme.